

Saneerattavan kaupungin tilat

Modernistinen kaupunkiuudistus 1960- ja 1970-luvuilla Tampereen Amurissa

Hannele Kuitunen

doi.org/10.23995/tht.142940

Tämä artikkeli käsittelee suomalaista kaupunkitilaa 1960- ja 1970-lukujen modernistisen kaupunkiuudistuksen eli niin kutsutun saneerauksen keskellä. Tutkimuksen tapausesimerkkinä toimii Tampereen Amurin kaupunginosa, jonka muutosta tarkastellaan sotien jälkeistä modernismia kriittisesti käsitelleiden tekstien rinnalla. Kaupunkitila nähdään sosiaalisesti tuotettuna, tilallisten käytäntöjen, suunnitteluprosessissa muotoutuneiden käsitysten ja tiloihin erityisesti muistoissa liitettyjen merkitysten vuorovaikutteisena kokonaisuutena, kulttuureja tuottavana rakennettuna ympäristönä. Tutkimuksen primääriaineistoa ovat amurilaisten haastattelut. Lisäksi käytetään aikalaislähteitä, kuten journalistista kirjoittelua, muutosta kuvaavia kuvallisia dokumentteja sekä kaupunkisuunnitteluaineistoa. Tutkimusaineistosta esiin nousevat teemat eli muutos, julkinen ja yksityinen, liikenne ja liikkuminen sekä ihmisten kaupungin arjen toiminnot toimivat näkökulmina muuttuvan tilan tarkasteluun.

Amurin esimerkin avulla avautuu laajempi näkymä suomalaisen kaupunkitilan saneeraamalla tuotettuun modernisuuteen ja keinoihin, jolla sitä tuotettiin. Tutkimus osoittaa kuinka saneeraus modernisoi kaupunkitilaa vähitellen ja pala kerrallaan ja kuinka kaupunkilaiset asettuivat kodiksi tähän muutokseen. Vuosikymmeniä jatkuneen prosessin keskellä olleesta kaupungista, erityisesti sen julkisesta katutilasta tuli alusta, jossa uusi ja vanha, moderni ja perinteinen sekoittuivat aineellisissa ja aineettomissa puitteissa sekä arjen käytännöissä. Lopputulos, moderni, saneerattu kaupunki ei ollut historiaton, vaan muodosti yhden lenkin kaupungin ja sen kulttuurien pitkään ketjuun.

avainsanat: *modernismi, modernisuus, saneeraus, kaupunkisuunnittelu, muistitieto, tila*

Kuva 1. Amurin kaupunginosa 1970-luvun alussa. Tämän tutkimuksen kohteena oleva alue sijoittuu kuvan alareunassa näkyvän Pohjanmaan radan ja oikeassa yläreunassa näkyvän Pyynikintorin väliin, lähelle Tampereen keskustaa. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto / Juhani Riekkola, kaikki oikeudet pidätetään.

”Vain sellainen kaupunkilainen, joka on omis-
sa jaloissaan kokenut kaupunkinsa kaikenlaiset
katukivet, tuntee kaupunkinsa” esitti Anja Ker-
vanto Nevanlinna alkusanoina esseekokoelmas-
saan ”Näköaloja kadunkulmalta”.¹ Kaupungin
tunteminen ja sen tulkitseminen ovat toimineet
myös tämän artikkelin innoittajina. Kohteena
on sotien jälkeinen kaupunki uudistus, sanee-
raus, muutoksen keskellä ollut julkinen kau-
punkitila ja erityisesti katu. Esimerkkinä toimii
Tampereen Amuri, jonka muutosta tarkastelen
sotien jälkeistä modernismia kriittisesti käsitel-
leiden tekstien² ja kokoamani aineiston kautta.
Kaupunkitila käsitetään tässä yhteydessä sosiaa-
lisesti tuotettuna, vuorovaikutteisena ja vuoro-

vaikutuksessa muuttavana.³ Kaupunkitilassa ja
erityisesti kaduilla näkyneet arjen tilalliset toi-
minnot ovat tämän artikkelin kohdemaailmaa,
kuten ovat myös arkea koskevat, haastatteluai-
neistostani esiin nousseet ”katukiveyksillä” syn-
tyneet muistot. Tutkimuksen näkökulmat muu-
tos (välitila), yksityinen tai julkinen, liikenne ja
ihmisten kaupungin arjen toiminnot nousevat
esiin käyttämästäni aineistosta, mutta niiden va-
lintaa, käsitteellistämistä ja ymmärtämistä ohjaa
Henri Lefebvren tilan triadisuuden teoria.

Katua on pidetty kaupungin uudistumisen
näkökulmasta keskeisenä julkisena tilana. Mo-
dernisuuden katsottiin tulleen jo varhain nä-
kyväksi juuri kaduilla.⁴ Katu ja kaupunkielämä
ovat sidoksissa toisiinsa, joten kadun tutkiminen
tarjoaa suoran näkymän kaupunkielämän moni-
kerroksisuuteen.⁵ Artikkelini keskeisin kysymys

1 Anja Kervanto Nevanlinna, *Näköaloja kadunkulmalta: kaupunkihistorian kirjoituksia* (Helsinki: SKS, 2005), 10.

2 Yhteiskuntatieteilijä Marshall Berman on kirjoittanut taiteen, kulttuurin ja kaupungin modernismista sekä modernisuudesta ja kuvannut niiden uusiutumista. Marshall Berman, *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity* (Glasgow: Bell & Bain, 2010). Jane Jacobs julkaisi klassiseksi muodostuneen, omiin kaupunkitilaa koskeviin havaintoihinsa perustuvan tutkimuksen kaupunkisuunnittelun sotien jälkeisestä modernismista. Tämä kriittinen tarkastelu ja sen vastapainoksi luodut uuden modernin urbanismin ideat eivät sinänsä olleet modernismin vastaisia. Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities* (New York: Vintage Books, 1992). Alkuperäinen teos julkaistiin vuonna 1961.

3 Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Chichester: John Wiley and Sons, 1991). Tässä artikkelissa on käytetty Antti Wallinin tulkintaa Lefebvren em. teoriasta. Antti Wallin, *Eläkeläisten tila: kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua* (Tampere: Tampereen yliopisto, 2019).

4 Berman kuvaa modernismin muuntumista kaupunkitilassa erityisesti kadun kautta. Berman, *All That is Solid Melts into Air*; Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 29.

5 Laura Kolbe, *Koti, katu, kortteli: kaupunki ja moderni mieli* (Helsinki: Kirjapaja, 2018), 105.

on: miten sotien jälkeinen saneeraus modernisoi julkista kaupunkitilaa, erityisesti katua ja millaisen tilan se tuotti esimerkkikohteena toimivassa Tampereen Amurissa? Amurin esimerkin avulla on mahdollista tarkastella laajemmin kaupunkikeskustojen kupeeseen rakentuneiden asuinalueiden saneeraamalla tuotettua modernisuutta ja keinoja, joilla siihen pyrittiin. Amurin tekee erityiseksi alueen suunnitelmallinen rakentaminen 1800-luvun lopulla, alkuperäisen, mutta myös uudistuksen kautta syntyneen modernin rakennetun ympäristön yhtenäisyys, yksityinen maanomistus ja kytkeytyminen Tampereen kaupunkikehitykseen merkittävästi vaikuttaneeseen suurteollisuuteen⁶.

Suomen urbaanin tulevaisuuden voi hahmottaa katsomalla taaksepäin. Tämä artikkeli osallistuu historiatutkimuksen keinoin kaupunkisuunnittelua koskevaan keskusteluun, jossa kuuluvat korttelikaupungin⁷ palauttamista toivovien äänet. Artikkelin nostaa esiin kaupunkitilan muistettuja ja koettuja ulottuvuuksia, joihin suunnittelulla ei ulotuta, ja jotka saattavat jäädä unohduksiin. Tärkeää on myös tunnistaa, että kaupunki voidaan käsittää eri tavoin eikä tätä käsitysten välistä eroa aina osata tunnistaa.⁸ Kaupunkitutkimus on tarkastellut modernisoituvaa, sotien jälkeistä kaupunkitilaa muun muassa muistojen⁹ tai kaupunkisuunnittelun

ihanteiden toteutumisen kautta¹⁰. Mika Mäkelä tutki omassa väitöskirjassaan ja yhdessä Leena Enbomin kanssa saneerausta Helsingin Kallion esimerkkiä käyttäen.¹¹ Arkkitehdit Helander ja Sundman perehtyivät suomalaisen kaupungin saneeraukseen 1970-luvulla.¹² Myös Tampereen yliopisto selvitti Amurin ja Tammelan saneerauksen sosiaalisia vaikutuksia muutoksen aikana ja täydensi kyselyihin ja tilastoihin perustuvaa tutkimusta muutamilla syvemmälle luotaavilla haastatteluilla.¹³ Kyseisen tutkimuksen painopiste oli asumisessa ja asuinympäristössä. Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa on edetty uudistettujen alueiden uuden uudistuskierroksen tutkimiseen. Myös muistojen ja kulttuuristen merkitysten lähempi tarkastelu on avannut uusia näkökulmia kaupunkitilan

6 Huomattava osa puusta rakennetun Amurin tonteista oli Finlaysonin ja Tampellan omistuksessa.

7 Tällä tarkoitetaan rakennusten rajaamien pihojen, ruutuasemakaavan muodostamaa kaupunkityyppiä, jota esimerkiksi suomalainen puukaupunki tai kaupunkikeskustat edustivat. Esimerkiksi Anna-Maria Åström, "Helsingiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet," teoksessa *Kaupunkilaisten Helsinki. Helsingin historia vuodesta 1945*, toim. Anna-Maria Åström & Laura Kolbe (Helsinki: Helsingin kaupunki, 2016), 26–27.

8 Anja Kervanto Nevanlinna, "Mistä kaupungissa on kyse: kaupunkikäsitysten ja niiden representaatioiden ehdoista," *Tiede ja Edistys* 18, nro. 4 (1993): 341–347. <https://doi.org/10.51809/te.104322>

9 Åström, "Helsingiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet," 14–103.

10 Timo Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset: suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin* (Helsinki: SKS, 2005), 9–15.

11 Mika Mäkelä, *Uudistuva Kallio: saneerauksen ihanteet ja todellisuus 1933–1986* (Helsinki: Helsingin yliopisto, 2022). <https://helda.helsinki.fi/items/50f873d5-0caf-460d-819a-724a979b885c>; Mika Mäkelä & Leena Enbom, "Ideaalit ja toteutus. Puu-Kallion saneeraus modernistisena projektina," *Yhdyskuntasuunnittelu* 53, nro. 4 (2015): 28–53. <http://www.yss.fi/journal/ideaalit-ja-toteutus-puu-kallion-saneeraus-modernistisena-projektina/>

12 Vilhelm Helander & Mikael Sundman, *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa* (Helsinki: Asuntohallitus, Tutkimus- ja suunnitteluosasto, 1972).

13 Tarmo Koskinen & Anja Savisaari, *Onni yksillä pesä kaikilla. Tutkimus Amurin ja Tammelan saneerauksesta Tampereen kaupungissa* (Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, 1971).

ymmärtämiseen.¹⁴ Kaupungin muistettua muutosta kaupunkisuunnittelun kontekstissa tarkastelevia tutkimuksia on julkaistu mm. Tampereen Tammela.¹⁵ Humanistinen kaupunkitutkimus tuottaa yhä enemmän tietoa kaupungista koettuna, käytettynä ja kerrostuneena, muuttuvana kulttuurisena kokonaisuutena.¹⁶ Sotien jälkeisen saneerauksen vaikutuksista kaupunkilaisten elinympäristöön on kuitenkin toistaiseksi vielä vähän tietoa.

Tutkimukseni aineistoa ovat puolistrukturoidut, muutoksen kokeneiden amurilaisten haastattelut.¹⁷ Haastatteluin kerätty muistitieto toimii tässä yhteydessä lähteenä, mutta on myös metodinen valinta ja kannanotto tiedon olemukseen. Muistitietohistoriallisen tutkimukseni tarkoitus ei ole osoittaa miten asiat tosiasiaissa olivat, vaan miten ne muistetaan ja millaisia merkityksiä muistoista on rakennettavissa. Vaikka artikkelin kohteena ovat Amuri ja amurilaisten muis-

tot, on syytä korostaa, että kaupungit ja muistin paikat ovat paikkoja ylittäviä ja yleistettäviä.¹⁸ Henkilökohtaiset muistot kiinnittyvät aikaan ja yhteisöön. Niitä ei voi täysin irrottaa yhteisistä jaetuista muistoista tai kaupungin muistista, jota vaikkapa journalistiset tekstit tai suunnitteludokumentit tuottavat.¹⁹ On myös tarpeen tunnistaa, miten haastatteluaineistossani muistot muodostuvat ikään kuin ”sisällä” ja ”ulkona”²⁰ ja, että nämä muistot limittyvät ja liukuvat toistensa lomaan. Artikkelini toinen aineistokokonaisuus muodostuu erilaisista suunnitteluun liittyvistä dokumenteista sekä aihetta koskevista artikkeleista paikallisessa kotiseutujulkaisu ”Tammerkoskessa”.²¹ Sovelsin aineistojen analyysissä sisällönanalyysin menetelmiä ja lähiluin tekstimuotoisia aineistoja.²² Saneerauksen ja modernisuuden esittämiseen osallistuivat myös Yleisradio julkaisemalla useita Tampereen ja Amurin saneerausta ja kaupungin muutosta koskevia do-

- 14 Jim Yelling, "The development of residential urban renewal policies in England: planning for modernization in the 1960s," *Planning Perspectives* 14, issue 1 (1999): 1–18; Rosie J. Tighe & Timothy J. Opelt, "Collective memory and planning," *Journal of Planning History* 15, no. 1 (2016): 46–47. Roger M Picton, "Rubble and ruin: Walter Benjamin, post-war urban renewal and the residue of everyday life on LeBreton Flats, Ottawa, Canada (1944–1970)," *Urban History*, 42, no. 1 (2015): 130–156. Phil Jones, Phil, "Historical Continuity and Post-1945 Urban Redevelopment, the Example of Lee Bank, Birmingham, UK," *Planning Perspectives* 19, no. 4 (2004): 365–389; David Adams, "Everyday Experiences of the Modern City: Remembering the Post-war Reconstruction of Birmingham," *Planning Perspectives* 26 (2011): 237–260.
- 15 Antti Wallin, "Katsantoja kaupungin muutokseen," *Yhdyskuntasuunnittelu* 56, nro. 4 (2018): 11–127.
- 16 Terhi Ainala ja muut, "Kadun kulmassa: reittejä humanistiseen kaupunkitutkimukseen," teoksessa *Humanistinen kaupunkitutkimus*, toim. Tanja Vahtikari, Terhi Ainala ja muut (Tampere: Vastapaino, 2021), 7–25.
- 17 Haastatteluaineisto on koottu vuosina 2015–2018 tekeillä olevaa väitöstutkimustani varten. Haastateltavina oli eri tavoin saneerauksen tuottaman muutoksen kokeneita asukkaita; ihmisiä, jotka olivat asuneet puusta rakennetussa Amurissa tai saneeratussa Amurissa, jotkut haastateltavista kummassakin. Muistot kuvasivat monipuolisesti sekä lapsuutta, nuoruutta että aikuisuutta henkilön elämäkertomuksen ja Amuri-yhteyden mukaan.

- 18 Pirjo Korhokangas, "Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun," teoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos ja muut (Helsinki: SKS, 2006), 120–144; Katri Lento & Pia Olsson, "Kaupunki, Muistot ja muistaminen," teoksessa *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*, toim. Katri Lento & Pia Olsson (Helsinki:SKS, 2013), 7–27.
- 19 Lento & Olsson, "Kaupunki, Muistot ja muistaminen," 18–19; Anna-Maria Åström, "Helsinki-muistot etnologisen historiankirjoituksen lähtökohtana," teoksessa *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*, toim. Katri Lento & Pia Olsson (Helsinki: SKS, 2013), 31–64.
- 20 Osa haastateltavista oli kokenut muutoksen etäämmältä, ulkopuolelta esimerkiksi vierailijana, ystävien tai sukulaisten kautta, osa asumalla tässä muuttuvassa kaupungissa.
- 21 Tammerkoski esitteli aktiivisesti Tampereen kaupunkisuunnitteluun liittyviä teemoja ja kaupungin nykyisyyttä sekä julkaisi säännöllisesti poliitikkojen ja kaupunkisuunnittelijoiden kaupunkisuunnittelua koskevia kannanottoja.
- 22 Sisällönanalyysistä esimerkiksi: Jouni Tuomi & Anneli Sarajarvi, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Jyväskylä: Gummerus, 2009).

kumenttielokuvia²³ sekä Tampereella toimineet valokuvaajat, kuten Juhani Riekkola.²⁴

Tämän artikkelin taustaolettamus on, että kaupunki tuottaa merkityksiä ja on erilaisten (ala) kulttuurien välisten suhteiden ja vuorovaikutuksen verkosto.²⁵ Tila jäsentää inhimillistä todellisuutta ja tuottaa sekä ylläpitää käsityksiä, tapoja ja tottumuksia.²⁶ Henri Lefebvren mukaan tila on samaan aikaan fyysinen, mentaalinen ja sosiaalinen: tilassa voidaan toimia, tilaa voidaan ajatella ja sitä voidaan elää. Tilan eri tekijöiden välillä on vuorovaikutussuhde, eikä tila tule koskaan valmiiksi. Suunniteltu tila, tilan representaatio, on tilan ajattelua ja sen käsitteellistämistä myös ilman suoraa kontaktia tilaan. Tilan ajattelu tällä tavoin tuottaa kuvaa sosiaalisesta todellisuudesta, ohjaa arjen käytäntöjä ja pitää yllä yhteiskunnan rakenteita sekä ideologista järjestystä. Arkiset ja toistuvat käytännöt tuottavat tilallista jatkuvuutta ja ovat tilan havaittu muoto, toimimista tilassa. Materiaaliset tilat voivat saada symbolisia merkityksiä, mihin Lefebvre viittaa tilan kolmantena ulottuvuutena (representaation tila). Tällöin tilaa eletään suoraan mielikuvien, tunteiden ja sosiaalisen kanssakäymisen kautta.²⁷ Pyrin vastaamaan aineistovalinnoillani Lefebvren tilakäsitykseen tarkastelemalla Amurin suunnittelua, amurilaisten arjen käytäntöjä ja muistoista rakentuvia merkityksiä. Lefebvren malli mahdollistaa tilallisten käytäntöjen ja eri-

laisten ilmiöiden tarkastelun sosiokulttuurisessa ja historiallisessa kehyksessä, mutta myös yksityisellä, yleisellä, materiaalisella ja immateriaalisella tasolla.²⁸

Kaupunki voidaan käsittää myös kulttuurien tuottajana.²⁹ Tällaista kaupunkia tulkitaan esimerkiksi ihmisten arjen käytännöistä tai kaupungin tilojen käytöstä jäljelle jääneiden dokumenttien avulla. Yhteiskunta (ihmiset) ja yhteisöt (kulttuuri) nähdään erityisinä ja erilaisina, omien kulttuuriensa tuottajina. Modernismi ja sen toteutustapana saneeraava kaupunkisuunnittelu perustuivat edellä kuvatusta poikkeavaan käsitykseen kaupungista. Sen mukaan kaupunki oli hyvinvointikone, jossa yhteisöt, yhteiskunta ja ympäristö nähtiin pysyvinä, universaaleina, ajan ja paikan erityisyydestä riippumattomina, ja kaupunki ratkaisua odottavana entiteettinä. Kaupunki on kuitenkin pluraliteetti, jota ei tarvitse ratkaista.³⁰

Modernismi ja saneeraus

Modernismi on käsitteenä kompleksinen, kuten on myös ajatus kaupunkitilan tai -elämän modernisuudesta. Tässä tutkimuksessa modernismia ja modernisuutta tarkastellaan tilaa tuottavan kaupunkisuunnittelun sekä kaupunkilaisten muistojen ja kokemusten kautta. Modernistisessa kaupunkisuunnittelussa kokonaisten kaupunginosien uudistamiseen tähdännyttä prosessia kutsuttiin ennen toista maailmansotaa käydyssä keskustelussa tervehdyttämiseksi ja sotien jälkeen käsite vakiintui saneeraukseksi.³¹

23 YLE, *Amuri – ihminen saneerauksen keskellä* (YLE, 1972); Arvo Ahlroos, *Jää hyvästi Amuri*. (YLE, 1967); Valentin Vaala, *Katoavaa Tamperetta* (YLE, 1967).

24 Juhani Riekkola, *Amuri* (Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1975). Riekkola kuvasi Amurin muutosta Tampere-seuran toimeksiannosta 1970-luvun alussa. Kuvat julkaistiin vuonna 1975. Riekkolan haastattelu 15.11.2017.

25 Kervanto Nevanlinna, "Mistä kaupungissa on kyse," 341–347.

26 Kirsi Saarikangas, "Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena," teoksessa *Eletty ja muistettu tila*, toim. Taina Syrjänmaa & Janne Tunturi (Helsinki: SKS, 2002), 54.

27 Wallin, *Eläkeläisten tila*, 19–20.

28 Henrik Mattjus, *Mallitaloista kokemuksen malleja? Modernisoituvat suomalaiset maalauskodit 1920- ja 1930-luvuilla sosiaalisesti tuotettuna kokemusrakenteena* (Tampereen yliopisto, 2023), 14.

29 Kervanto Nevanlinna, "Mistä kaupungissa on kyse," 344–345.

30 Ibid., 343.

31 Mäkelä, *Uudistuva Kallio*, 5.

Käsitykset siitä, millainen moderni, uudenai-
kainen rakennus, tai kaupunki on, syntyivät
ensisijaisesti suunnittelijoiden pöydillä. Mo-
dernisuus tuotettiin erilaisissa tulkinnoissa.³²
Modernismin perusprinsiipiksi muodostunut
funktionalismi oli keino järjestyksen luomiseen
ja sekoittuneiden toimintojen tai monimutkais-
ten sosiaalisten rakenteiden hallintaan.³³ Mo-
dernismin vapaa, avoin ja liukuva tila luotiin
vastineeksi suljetulle, käytännössä umpikortte-
leiden luomalle kaupunkitalalle. Arkkitehtuuri
muuntui muodon ja materian kantajasta tilan
luomisen välineeksi.³⁴ Modernismilla puutut-
tiin myös tilan ja asukkaan väliseen suhteeseen
ja ikään kuin vieraannutettiin ne toisistaan.³⁵
Modernismin tilan tuli olla historiaton, mikä
teki siitä kaupunkisuunnittelun paradoksin:
kieltämällä historian modernismi samalla satoi
itsensä siihen. Modernisuuden tarve tulla koko
ajan uudistetuksi merkitsi asettumista jatkuvaan
muutokseen.³⁶ Samalla modernismi katsoi tule-
vaisuuteen ohittaen oman aikansa, kurkottaen
kaupunkikuvan ja kaupunkilaisten yli.³⁷

Tässä tutkimuksessa modernisuus käsitetään
synkronistisesti, erilaisten ajankuvien päällekkäisyyksinä. Moderni ei siten ole ”vain” mo-
derna vaan se voi sisältää myös traditionaalisia
piirteitä ja ulottuvuuksia.³⁸ Tällaista päällekkäisyyttä voidaan kuvata myös antimoderniksi
modernismiksi, modernin ja perinteisen välissä

- 32 Riitta Jallinoja, *Moderni elämä, ajankuva ja käytäntö* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1991), 13.
- 33 Kirsi Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia: puh-
tauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkiteh-
tuurissa* (Helsinki: SKS, 2002), 20.
- 34 Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset*, 22–27.
- 35 Taina Rajanti, *Kaupunki on ihmisen koti: elämän kau-
punkimuodon tarkastelua* (Helsinki: Tutkijaliitto, 1999),
149.
- 36 Berman, *All That is Solid Melts into Air*, 345–346.
- 37 Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset*, 205.
- 38 Ibid., 84.

olemiseksi, missä perinne jatkaa eloaan esimer-
kiksi uudella tavalla käsitteellistetyssä tilassa.³⁹

Modernismin kompleksisuus johtui osaltaan
sen muuntumiskyvystä ja yhteiskuntasidoksista,
eri aikakausien teesien ja antiteesien jatkuvasta
vuoropuhelusta. Yhtenä käänteentekevästä mo-
dernismin varhaisvaiheeseen⁴⁰ julkista kaupunkiti-
laa koskeneista kaupunkiuudistuksista voidaan
pitää Georges Eugène Haussmannin 1800-luvun
lopun Pariisin keskustan uudistusprojektia. Uu-
sien boulevardien avaaminen vanhojen korttelei-
den keskelle mahdollisti modernin elämäntavan
näkyvän julkisessa (katu)tilassa. Muutos myös
”puhdisti” alleen jääneet slummit, avasi kaupun-
gin korttelit kaupunkilaisille sekä mahdollisti
kontrollin ja vallankäytön.⁴¹ Pariisin mallin mu-
kainen modernismi uudistui 1900-luvun alussa
arkkitehti Le Corbusierin käsissä. Le Corbu-
sierin visiot historiallisten kaupunkien uudista-
misesta ja kaupunkien ongelmien ratkaisemista
”kirurgian” keinoin loivat suunnittelun suunta-
viivat pitkälle tulevaisuuteen.⁴² Le Corbusierin
kaupungissa kadut kuuluivat autoille ja kadun
kulkijasta tehtiin autoileva kaupunkilainen.⁴³
Tällä muutoksella oli dramaattinen ja läpileik-
kaava, pitkäaikainen vaikutus katutilaan.

- 39 Mattjus, *Mallitaloista kokemuksen malleja?*, 26–27.
- 40 Modernismin perusteet löytyvät 1700-luvun valistuk-
sen tuottamasta positivistisesta maailmankuvasta.
- 41 Berman, *All That is Solid Melts into Air*, 150–153. Var-
haisen kaupunkisuunnittelun modernismin esimerkki-
nä voidaan Tampereella pitää kaupungin kupeeseen
suunnitteleottomasti syntyneen ”hökkelikylä” Kyt-
tälän uudistamista asemakaavoittamalla 1800-luvun lo-
pulla. Uusi ruutukaavaan perustunut kaupunkirakenne
peitti alleen vapaasti syntyneen, asuinolosuhteitaan
heikkolaatuiseksi todetun, jopa slummiksi kuvatun
kaupunginosan. Katso esimerkiksi Irina Kyllönen, ”Kos-
kesta voimaa: Vanha Kytälä,” luettu 15.7.2023, [https://
webpages.tuni.fi/koskivoimaa/kaupunki/1870-00/
vanhakytala/](https://webpages.tuni.fi/koskivoimaa/kaupunki/1870-00/vanhakytala/).
- 42 Esimerkiksi Plan Voisin -suunnitelma Pariisin uudis-
tamiseksi. Le Corbusier, *The City of To-morrow and
Its Planning* (New York: Dover Publications, 2018),
277-289.
- 43 Berman, *All That is Solid Melts into Air*, 167.

Sotien jälkeinen jälleenrakennus valjasti modernismin yhteiskunnallisen hyvinvointiprojektin toteuttamiseen ja kehittyi vähitellen teknokraattiseksi, ”valtatiemodernismiksi”.⁴⁴ Yhteiskuntatieteilijä Marshall Bermanin mukaan se tuhoi lopullisesti katutilan, jossa modernit arvot – vapaus, kommunikaatio ja kanssakäyminen – olisivat voineet toteutua.⁴⁵ Kaupunkitutkija Jane Jacobs kritisoi tätä oman aikansa, 1950- ja 1960-lukujen modernismia ja esitti vastineeksi, että kaduilla toteutuvat ihmisten kohtaamiset, rituaalit, toistuvat toimet ja tapahtumat tuottaisivat ”urbaania elinvoimaa ja elämän täyteläisyyttä”.⁴⁶ Yhteiskunnallinen liikehdintä, aktivismi ja poliittinen herääminen alkoivat näkyä kaduilla 1960-luvulla vahvistaen aiemman teknokraattisen, maskuliinisen ja talouden kasvuun perustuvan modernismin kritiikkiä.⁴⁷ Teknokraattinen valtatiemodernismi tulikin tiensä päähän viimeistään 1970-luvun ekonomisen kasvun hiipumisen ja energiakriisin myötä. Jälleen itsensä uudistaneessa modernissa oli ”opittava elämään sen maailman kanssa mikä on olemassa”.⁴⁸ Parhaimmillaan 1970-luku merkitsi dialogin palauttamista luonnon ja kulttuurin, menneen ja nykyisen, sekä rakennusten erilaisten potentiaalisten käyttäjien välille. Ympäristö alkoi uudelleen sitoa erilaisia elämäntapoja yhteen.⁴⁹

Saneeraus toimi modernistisen kaupunkisuunnittelun konkreettisenä toteutuskeinona – tapana, jolla osoitettiin, kaupunkitilaa uudistamalla, modernin elämän tunnusmerkit, tulkittiin ja

44 Nimitys ”valtatiemodernismi” kuvaa liikenteen ja liikenneväylien merkityksen kasvua kaupunkisuunnittelussa, mutta myös tapaa toteuttaa kaupunkiuudistusta leikkaamalla vanhan kaupunkirakenteen läpi ylimitoitettuun kasvuun perustuvia liikenneväyliä. ”Kaupunkirakenteen uudistaminen tehtiin kirveellä”, ks. Berman, *All That is Solid Melts into Air*, 301.

45 Ibid., 318.

46 Ibid., 323, 316.

47 Ibid., 329.

48 Ibid., 332.

49 Ibid., 340.

tuotettiin modernisuutta.⁵⁰ Saneeraus toteutui Suomessa lähtökohtaisesti asemakaavoja uudistamalla, kuntavetoisesti. Monissa muissa maissa, kuten esimerkiksi Iso-Britanniassa tai Tanskassa, kaupunkiuudistuksella oli vahva sosiaalinen ja tulevaisuuteen katsova sisältö ja sen toteuttamiseksi luotiin valtakunnallisia ohjelmia.⁵¹ Helander ja Sundman esittivät suomalaisen kaupunkisaneerauksen olleen asuntopoliittisilta tavoitteiltaan asuin ympäristön parantamista asukkaiden ehdoilla. Aluetasolla se tarkoitti heidän mukaansa esimerkiksi palveluiden ja virkistysmahdollisuuksien lisäämistä tai liian tiivien rakennusryhmien harventamista.⁵² Usein, ja myös Amurin esimerkissä, nämä tavoitteet eivät kuitenkaan toteutuneet ja saneeraus yksinkertaistui purkamiseen ja uudisrakentamiseen perustuvaksi uudistamiseksi, jossa samalla väljennettiin kaupunkirakennetta muun muassa liikenteen tarpeiden vuoksi. Koska ”suunnitteluperiaatteet muuttuivat nopeammin kuin tulevaisuus toteutui”, syntyi kaupunkitilallisten uudistusten myötä usein keskeneräiseltä näyttävää ja rikkonaista ympäristöä.⁵³ Olevan rakenteen kokonaisvaltaiseen uudistussuunnitelmaan perustuva saneeraus johti kuitenkin Amurin tapauksessa eheän, moderniksi mielletyn tilallisen ja toiminnallisen kokonaisuuden syntyyn.

Amurin saneeraus

Amurin saneeraussuunnittelun ja Tampereen kaupunginjohtaja Napoleon Lindforsin aikaan 1950-luvulta 1960-luvun loppuun on kuvattu Tampereen taloudellisen kasvun ja hyvinvoinnin rakentamisen ajanjaksoksi, joka poliittisilta tavoitteiltaan ja keinoiltaan erosi yhdysvalta-

50 Jallinoja, *Moderni elämä*, 21.

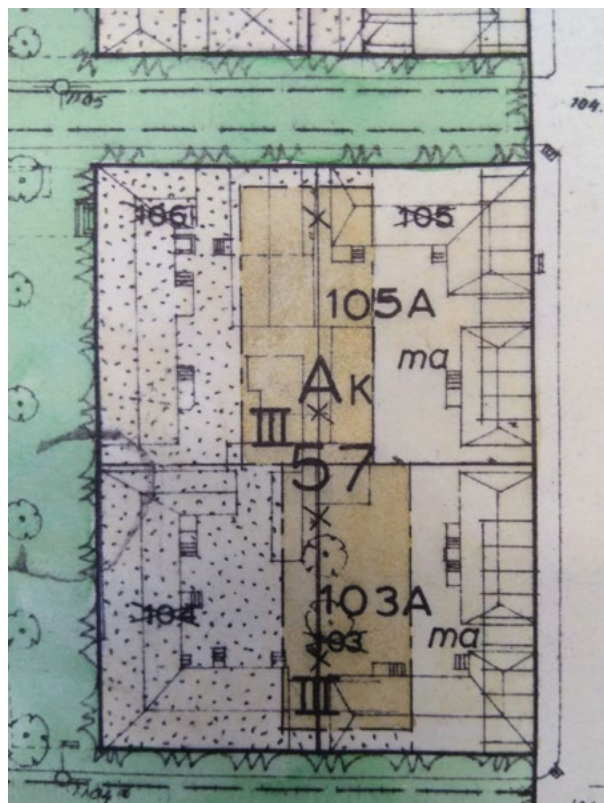
51 Yelling, ”The development of residential urban renewal policies in England,” 1.

52 Helander & Sundman, *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*, 24–27.

53 Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset*, 205.

laisesta esikuvastaan⁵⁴ sosiaalipoliittisten näkemysten vuoksi.⁵⁵ Amurin saneeraus voidaan nähdä tätä taustaa vasten modernin hyvinvoinnin luomiseen tähdänneen moraalitalouden yhteiskunnan tilan tuottamisena.⁵⁶ Käsitös modernista kaupunkitilasta hyvinvoinnin ja edistyksen tuottajana ohjasi konkreettisesta, eletystä paikasta irtautunutta kaupunkisuunnittelua läpi saneerausprosessin. Avoin rakennustapa, sujuvan liikenteen mahdollistava katuverkko, viher- ja virkistysalueet sekä uudenaikaisten asuinrakennusten mahdollistama moderni elämäntapa ajanmukaisen modernin tilan aineksi-
na tehtiin näkyviksi suunnitteludokumenteissa –niin sanallisesti kuin visuaalisesti. Kytköstä modernisuuteen ja kehitykseen tukivat elokuvat, valokuvat ja julkinen kirjoittelu kuten kaupunginhallituksen kannanotto saneerauksen puolesta.⁵⁷

Amurin saneeraus oli lähes identtinen prosessi Helsingin Kallion puutalokortteleiden uudistuksen kanssa. Kumpaakin prosessia ajoivat eteenpäin slummin pelko⁵⁸ ja funktionalistisen

Kuva 2. Ote Amurin vuoden 1964 asemakaavasta. Pohjakartassa näkyvät vielä puutalokorttelit. Tampereen kaupunginarkisto, asemakaavoituksen arkistokansio. Kuva: Hannele Kuitunen 2019, kaikki oikeudet pidätetään.

54 Tampereen kaupunkisuunnitteluun haettiin vaikutteita Yhdysvalloista ja mm. asemakaava-arkkitehti Aaro Alapeuso tutustui 1950-luvun lopulla muutamaa sikkäläisiin suurkaupunkeihin ja niissä meneillään olleisiin kaupunki uudistusprojekteihin. Aaro Alapeuso, *Matkakertomus, 20.1.1958*, Tampere, raporttiliite nro. 1/202. Kaupunginhallituksen pöytäkirja. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginhallituksen vuosikertomukset.

55 Markus Laine & Lasse Peltonen, *Ympäristökysymys ja aseveliakseli: ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995* (Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 2003), 367. Tamperelaista kaupunkisuunnittelua ja myös saneerausta ohjasi poliittisesti nk. aseveliakseli, joka tehosti päätöksentekoa tiiviillä valtapuolueiden (kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien) välisellä ennakoivalla yhteistyöllä.

56 Ibid., 375.

57 Tampereen kaupunginhallitus, *Amurin saneeraus: miksi se on tehtävä* (Tampere: Tampereen kaupunginhallitus, 1956).

58 Yhdysvalloissa huomio oli kiinnitetty slummien puhdistukseen, Suomessa niiden synnyn ehkäisyyn. Slummutumisen pelättiin syntyvän liian tiivistä ja tehokkaasta rakentamisesta, joka mahdollisti liian suuren asukasmäärän.

kaupunkisuunnittelun ihanteet. Kalliossa vaikuttimena olivat myös keskustan laajenemistarpeet.⁵⁹ Vaikka Tampereen kaupungilla oli kaavan laatijana ja saneerausprosessin edistäjänä merkittävä ja ratkaiseva rooli, oli prosessin kannalta olennaista, että maanomistus oli yksityistä ja siten kaupungin mahdollisuudet uudistuksen toteuttamiseen rajatummalla kuin esimerkiksi vastaavanlaisen vanhan rakenteen uudistuksen kokeneessa Helsingin Pasilassa. Pasilassa kaupunki omisti maan ja pystyi konkreettisesti omilla toimillaan ”ajamaan aluetta alas”

59 Mäkelä, *Uudistuva Kallio*, 319–320.

ja uudistustilaan.⁶⁰ Puu-Amuri oli alkujaan rakennettu suunnitelmallisesti ja silloisten rakentamisaikaisten standardien mukaan hyvin. Perusteluja muutokselle jouduttiinkin alussa hakemaan edellä kuvatuista slummiutumisen uhkakuvista.

Amurin uudistamiseen tähtävän asemakaavan laatiminen käynnistettiin vuonna 1951 ja kaava hyväksyttiin useiden ehdotusten nähtävillä olon jälkeen vuonna 1964. Kaavoituksen tueksi järjestettiin myös arkkitehtuurikilpailu. Kilpailulla vauhditettiin uudistusta ja toivottiin sen ”avaavan silmät näkemään saneerauksen edut ja avaaman pään muun vanhan kaupunkialueen saneeraamiselle”.⁶¹ Tamperelaisessa kaupunkisuunnittelussa korostettiin 1960-luvun alussa palveluiden järjestämistä, pysäköintiä ja rakennustehokkuuden hallintaa.⁶² Amurin asemakaava toteutti näitä tavoitteita mm. osoittamalla alueelle uudenaikaisen liikekeskuksen, lastentalon sekä keskuspuiston leikkikenttineen. Nämä toiminnot muodostivat yhdessä museoksi osoitetun puutalokorttelin kanssa uudenlaisen julkisen tilan, jossa kulttuuri- ja sosiaaliset palvelut, virkistysalueet ja kaupat muodostivat amurilaisille mahdollisuu-

Kuva 3. Amurin saneeraus alkaa toteutua. Kuvassa Mariankatu 1970-luvun alussa, taustalla pohjoisessa Näsinneula. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto / Juhani Riekkola, kaikki oikeudet pidätetään.

den uudenlaisten tilallisten käytäntöjen toteuttamiseen. Kiinteistönomistajien vaatimukset yhdenvertaisen kohtelun (rakennusoikeus) toteuttamiseksi johtivat sen sijaan lopulta, vastoin kaupungin kaavan ajanmukaisuuden tavoitteita, katuverkon ja korttelirakenteen säilyttämiseen. Rakentaminen alkoi heti asemakaavan vahvistamisen jälkeen ja kesti 1990-luvun alkuun. Vain yksi puutalo jäi purkamatta museokortteliksi säästetyn korttelikokonaisuuden lisäksi ja amurilainen kaupunkikuva rakentui siten asemakaavan tavoitteiden mukaiseksi. Samalla tavoin saneeratuista Kalliosta ja Tampereen Tammelasta tuli rikkonaisempia, sillä niissä rakentaminen tapahtui aluksi poikkeusluvin ja pienin asemakaavamuutoksin ennen kokonaisvaltaisen suunnitelman hyväksymistä.⁶³

60 Marjaana Niemi, "A Place in Its Own Right: The Rural-Urban Fringe of Helsinki From the Early Nineteenth Century to the Present," In *Urbanizing Nature: Actors and Agency (Dis)Connecting Cities and Nature Since 1500*, ed. Tim Soens, Dieter Schott, Michael Toyka-Seid & Bert De Munck (New York and London: Routledge, 2019), 65-86, 78.

61 "Amurin asemakaavakilpailu," *Tammerkoski*, nro. 1 (1961), 6-7.

62 Esimerkiksi *kaupunginvaltuuston kokous 22.12.1962*, Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginvaltuuston vuosikertomukset.

63 Mäkelä & Enbom, "Ideaalit ja toteutus," 39.

Puusta rakennettu Amuri oli perinteiseksi luonnehdittu korttelikaupunki, ruutukaavaan perustuvan asemakaavan mukaan toteutettu, samankaltaisten kortteleiden muodostama kokonaisuus, jonka talot avautuivat rakennusten rajaamille sisäpihoille. Anna-Maria Åström luonnehtii tällaisia kaupungin ydinkeskustan läheisyydessä olevia korttelikaupunkeja asukkaisiin päin suuntautuneeksi.⁶⁴ Amurilaisen puutalokortteleiden toiminnot lomittuivat toisiinsa ja muodostivat monimuotoisen kokonaisuuden, jonka keskiössä oli asukas. Saneerauksessa asukas sen sijaan nähtiin toimenpiteitä vaativana, jopa uhkana järjestykselle ja hallinnalle. Sosiaalisen kontrollin pyrkimys olikin yksi merkittävä vaikutin saneeraukselle, näkyvästi Kalliossa ja vähemmän näkyvänä tavoitteena Amurissa.⁶⁵ Amurissa saneerauksen toteuttamisessa oli kyse modernistisen kaupunkisuunnittelun ihanteiden konkretisoinnista, taloudellisen hyödyn saamisesta, uudenaikaisen kaupungin imagon sekä hallinnan ja järjestyksen luomisesta.

Amurilainen kaupunkitila muutoksessa

Haastatteluaineisto tuotti kuvan muutoksessa oleesta asuinympäristöstä ja kaupunkitilasta sekä niihin liittyvistä merkityksistä. Kaupunkitilan uudistuminen tapahtui kahdella tasolla: konkreettisesti fyysisen ympäristön muuttuessa ja toisaalta tilaa koskevien tulkintojen ja mielikuvien tasolla, yhteiskunnallisen muutoksena myötä.⁶⁶ Muutoksessa olevan kaupunkitilan eletty ulottuvuus sai ilmaisunsa haastateltavien muistoissa: lähdön ja saapumisen kertomuksissa sekä tunteiden, merkitysten ja symbolien tunnistamisessa.

Kantakaupunkien reuna-alueiden muutosta on pidetty usein enemmän ajanjaksona kuin paikkana, jossa muutos tapahtuu.⁶⁷ Pitkään jatkunut saneerausprosessi oli ajanjakso, jolloin amurilainen rakennettu ympäristö rappeutui hitaasti ja käytöt muuttuivat väliaikaisiksi. Samaan aikaan alue oli kuitenkin asuttu ja eletty paikka, monien kaupunkilaisten koti. Tässä välitilassa osa asukkaista joutui pakotettuna muuttamaan, mutta monet myös jatkoivat asumista normaaliin tapaan ja taloja korjattiin vähintään välttämättömin toimenpitein.⁶⁸ Useimmiten, saneerauksen edetessä, kunnostaminen ei kuitenkaan enää ollut talon omistajan kannalta järkevää. Toisinaan vuokralaiset eivät uskaltaneet kertoa asunnon ongelmista omistajalle, sillä edessä olisi saattanut olla lähtö kodista.⁶⁹ Tällaisessa odotuksen tilassa rakennusten kunto huononi yhä nopeammin, mikä osaltaan johti puutaloasumisen stigmatisoitumiseen. Negatiivista leimaa vahvisti uusien ja vanhojen talojen rinnakkaisuus, jossa uusien ”hienous” ja vanhojen ”huonous” korostuivat konkreettisesti ympäristössä, mutta myös käsityksissä. Puutalossa asumista leimasi mielikuva vähempiosaisuudesta.⁷⁰ Ohikulkijoille, erityisesti lapsille, rikkinäiset rännit tai hilseilevä maali viestivät talon huonosta kunnosta, mutta vierailu tällaisessa talossa saattoi osoittaa, että ”ulkopuolelta ränsistynyt talo oli yllättäen sisältä kodikas koti”.⁷¹

Rakennusten purkaminen oli osa saneerattavan kaupungin arkea ja kaduilla näkyvää muutosta. Purkaminen oli toimenpiteenä nopea, mutta prosessina pitkä. Se alkoi koko alueen asemakaavoituksesta, jatkui tonttikauppoihin, mahdollisesti kaavamuutoksen hakemiseen lisärakennusoikeuden toivossa, rakennussuunnitteluun

64 Åström, ”Helsinkiläisten muistot, paikat ja kiinnostukset,” 27.

65 Mäkelä & Enbom, ”Ideaalit ja toteutus,” 50.

66 Juulia Kauste, ”Kaupunkitila monikulttuurisen yhteiskunnan strategiana: identiteetti, etnisuus ja kansallisuus Pariisissa ja New Yorkissa.” Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*, toim. Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (Helsinki: SKS, 2002), 286.

67 Niemi, ”A Place in Its Own Right,” 65.

68 H23 ja H24.

69 H19.

70 H31. Tätä käsitystä vahvisti esimerkiksi TV-sarja *Mustat ja punaiset vuodet*. Eila Arjoma, *Mustat ja punaiset vuodet* (YLE Elävä Arkisto, 1973).

71 H14.

Kuva 4. Purkutyömaa Amurin länsireunalla vuonna 1968. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto / Nils Snellman, kaikki oikeudet pidätetään.

ja rakentamisen valmisteluun eli purkamiseen. Katutilassa oli osittain purettuja rakennuksia, rakenteilla olevia ja kokonaan tyhjiä tontteja. Amurin saneeraus kesti yli 40 vuotta – saneerausta ennakoivasta puheesta suunnittelun kautta viimeisiin rakennushankkeisiin. Prosessia voidaan kuvata pitkään jatkuneeksi välitilaksi,⁷² jossa saneerattavasta kaupunkitilasta tuli huokoinen ja tulkinnoille altis. Se tarjosi paikan vaihtoehtoisille käytöille ja luoville ideoille ja sisälsi paljon potentiaalia.⁷³ Asukkaat saattoivat viedä tyhjeneviltä tonteilta kasveja muualle istutettavaksi, paistaa lettuja hetkeksi vielä paikoilleen jätetyillä helloilla, kierrättää puutavaraa ja tiliä.⁷⁴ Myös purkutyömaat olivat välitiloja, joissa purettavaksi aiottuja puutaloja saatiin käyttää työmaan sosiaalituloina.⁷⁵ Välitilassa oleva kaupunki olisi ollut avoin tilallisten ratkaisujen

kyseenalaistamiselle ja uudelleen tulkinnalle.⁷⁶ Saneerausprosessissa tällaista, koko uudistus-suunnitelman suuntaa muuttavaa puuttumista ei kuitenkaan syntynyt.

Purkaminen ja rakentaminen ei aina edennyt ilman ongelmia. Toisinaan talon kivijalka jäi paikoilleen uudisrakentajan haitaksi, joskus asukasta ei saatu poistumaan asunnostaan, eikä purkamaan voitu ryhtyä. Joskus purkamiseen ryhdyttiin hätäisesti ja vahingossa, vielä asutussa talossa.⁷⁷ Hetken aikaa katunäkymää värityivät myös viimeisenä pystyyn jääneet kaakeliuunit ja puuhellat piippuineen. Ne jäivät paikoilleen käytännön syistä, sillä niitä ei onnistuttu kierrättämään kuten muuta materiaalia.⁷⁸ Hajotetut talot, pystyssä töröttävät piiput ja rojun keskelle jääneet tulisijat muistuttivat elävästi toisen maailmansodan pommitusten jälkiä Tampereen kaupunkikuvassa. Saneerattavana olevan kaupungin näkymät saattoivatkin nostattaa sodan kokonaisasukkaissa muistoja ja saada aikaan syvän hiljaisuuden. Oli asioita, joista ei puhuttu.⁷⁹

72 Tiina Kontinen ja muut, "Liminaalitalan käsite työn muutosten jäsentäjänä," *Aikuiskasvatus* 33, nro. 4 (2013): 252–264. <https://doi.org/10.33336/aik.94057>; Alkuperäinen Victor Turner, *The Anthropology of performance* (New York: PAJ Publications, 1986) ja Victor Turner, "Variations of the theme of liminality," in *Secular Ritual*, ed. Assen S. Moore & Barbara G. Myerhoff (The Netherlands: Van Corcu, 1977), 36-51.

73 Esimerkiksi Turner, "Variations of the theme of liminality," 36-51.

74 H2.

75 H15.

76 Wallin, *Eläkeläisten tila*, 19–20.

77 H15.

78 H26 ja H28.

79 H31.

Kuva 5. Näkymä uuden amurilaiskerrostalon ikkunasta lähipuistoon. Kuva: Hannele Kuitunen 2018, kaikki oikeudet pidätetään.

Puusta rakennettuun korttelikaupunkiin liitettiin myös erilaisia aistimuistoja. Mieleen olivat jääneet esimerkiksi haju huussien tyhjennyspäivänä, hevosen hiki, kavioiden äänet kenttäkivetyillä kaduilla, laivan sireeni tai lähellä kulkevan junan kolina. Purkamiseen liittyi erään haastateltavan muistoissa kostean sahanpurun haju.⁸⁰ Saneeraus ei hävittänyt tätä katujen aistittua tilaa, vaan muutti sitä. Amurissa kuuluivat 1970-luvulla edelleen laivojen sireenit, junien, autojen ja Särkänniemen kalliolle rakennetun huvipuiston äänet. Hevosten kavioiden kopse katosi lopullisesti vasta 1970-luvun kuluessa.

Saneeraus kohteli kaltoin rakennuksia, mutta säästi puita. Lehmusrivit jätettiin paikoilleen pääväylien varsille ja Sotkankadun tilalle rakennettuun uuteen puistoon. Puut saivat erityisen kaupunkikuvallisen, kaupunkihistoriallisen ja sosiaalisen merkityksen. Niitä pidettiin, päinvastoin kuin taloja, ”suojelun” arvoisina.⁸¹ ”Puita jäi, luojan kiitos”, esitti eräs haastateltava muistellessaan naapurikorttelin rakennustyömaata.⁸²

Puut muistuttivat kadonneesta kaupungista ja sen kulttuurista⁸³ ja olivat tärkeitä jatkuvuuden osoittajia.

Amurilaisen puutalon purkaminen oli eräänlainen asumisen ja tietyn aikakauden viimeinen performanssi katutilassa. Se oli hetki, jolloin talon sisältö avautui ohikulkijoille paljaimmillaan. Asumisesta jääneet konkreettiset jäljet näkyivät revittyjen seinien ja rikottujen välipohjien seassa. Tällaista esitystä seurattiin sivusta varsin neutraalisti, eikä purkamiseen liittynyt haastateltavien mukaan erityistä dramatiikkaa. Muutos otettiin vastaan tyynesti: ”Tää on kehityksen kulku.”⁸⁴ Tyydyttiin ajatukseen, että talot tullaan purkamaan.⁸⁵ Joillekin saneerattavasta kaupungista jäi kuitenkin surun tunne. Se liittyi erään haastateltavan mielestä tietyn aikakauden ja elämäntavan päättymiseen.⁸⁶ Aistittujen kaupungin muotojen ohella muutokseen tyytyminen ja sen hiljainen hyväksyntä olivat saneerattavan kaupunkitilan elettyä ulottuvuutta.

80 H31 ja H21.

81 Esimerkiksi H27.

82 H30.

83 H6.

84 H15.

85 H2.

86 H31.

Kuva 6. Etelä-pohjoissuunnassa Amuria halkoneen Sotkankadun pohjoisosasta tehtiin puisto, jonka kylkeen sijoitettiin leikkipuisto. Kuva: Hannele Kuitunen 2015, kaikki oikeudet pidätetään.

Yksityinen vai julkinen

Yksityisen ja julkisen rajat polveilevat kaupunkitilassa ja ovat tilan jäsentämisen kannalta tärkeitä.⁸⁷ Saneeraus asetti nämä rajat uusiin paikkoihin. Yksityisyyteen ja julkisuuteen liittyy Lefebvren tarkoittamaa merkityksellisyyttä ja symboliikkaa, näkymättömien rajojen tuottamaa tilallisuutta. Yksityinen ja julkinen ovat samaan aikaan abstraktioita ja konkreettisia tilassa toimimista ohjaava tekijöitä. Katu ja koti määrittivät yksityisen ja julkisen tilan rajaa, ja lähteminen ulos omasta asunnosta merkitsi vaiheittaista siirtymistä yksityisestä julkiseen.⁸⁸ Kadun ja kodin väliin jäi välitila: puutalojen ulkoportaat tai modernien kerrostalojen parvekkeet, joista käsin tarkkailu ja ”läsnä olematon läsnäolo” oli mahdollista.⁸⁹

Jacobsin mukaan kadun tulisi olla nähtävissä ja katseltavissa.⁹⁰ Modernismin tuottama avoin ja jatkuva kaupunkitila oli katseen kohteena ja katseella hallittavissa oleva näkymä, jota ihanteellisimmillaan tarkasteltiin nopeasti, mieluiten liikkuvista kulkuvälineistä. Jalankulkijoiden katseelle ominaista oli kuitenkin hitaus. Moderni amurilainen kerrostalopiha olikin avoin kadulla kulkevien hitaille katseille, sillä rajaavia rakennuksia tai aitoja ei ollut.⁹¹ Katsominen tuotti käsitteitä ja rakensi merkityksiä, kuten käy ilmi erään haastateltavan muistosta, jossa hän kuvasi näkymää kadulta jäätyneen ikkunan läpi puutalon keittiössä istuvaan mieheen. Mieleen oli noussut ajatus: ”Minulla on lämmin, mutta tuolla on kurjaa.”⁹²

Muutoksen keskellä olevassa kaupungissa myös ryhmiin kuulumisen määritteli yksityisen ja julkisen tilan rajaa. Haastateltavien mukaan ”oli puutalojen ja kerrostalojen porukat”, toisaalta uusissa taloyhtiössä esimerkiksi ”me” ja ”fin-

87 Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia: puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa* (Helsinki: SKS, 2002), 158.

88 Åström, ”Helsinkiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet,” 55.

89 Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia*, 158.

90 Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 35.

91 Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia*, 488.

92 H1.

laysonilaiset”⁹³ Monissa taloissa vielä toimineet talonmiehet pitivät huolen, että reviiiri osoitettiin pihapiirissä ja kaduilla.⁹⁴ Joidenkin haasteltavien mukaan omasta kerrostalon pihasta oltiin jopa mustasukkaisia.⁹⁵ Tällaiset ryhmien rajaamat alueet tulivat konkreettisiksi erityisesti lasten arjessa.

Liikenne yhdyskunnan verenkiertona

Liikkumisella oli arkisena tilallisena käytäntönä suuri merkitys tilan tuottamisessa, mutta myös siihen liittyvä symboliikka – kaupungin kasvu, uudenaikaisuus – sai yhä suurempaa painoarvoa erityisesti suunnittelijoiden ja päättäjien puheissa. Autoistumisen, kaupankäynnin ja kehityksuskon yhteen kietoutumisen vaikutus kaupunkisuunnitteluun voimistui sotien jälkeen. Tampereen asemakaava-arkkitehti Aaro Alapeuso esitti 1940-luvun lopulla, tamperelaiseen kaupunkisuunnitteluun viitaten: ”liikenne on yhdyskunnan verenkierto”.⁹⁶ Hän jatkoi 1950-luvulla: ”Kehityksessä mukana oleva kaupunki käy kitkattomasti, pienintä voimaa vaatii” [...] ”Tällainen kone vaurastuttaa omistajansa”.⁹⁷ Liikenteen ja kaupan riippuvuussuhteen teki näkyväksi Reino Ajon vuonna 1944 julkaistu väitöskirja *Tampereen liikennealue*. Tässä vaiheessa kaupunkien keskustat nähtiin nimen-

omaan liikenteen ja liiketoiminnan keskuksina,⁹⁸ joissa katujen mitoittaminen perustui toiminnallisuuteen. Katujen tuli olla leveitä alueilla, joilla oli paljon toimintaa, ja kapeampia siellä missä oli hiljaisempaa.⁹⁹ Katujen tuottamaa elinvoimaa pidettiin myös hyvinvoinnin perustana. Käsitys modernista katutilasta konkretisoitui Amurissa liikenteen sujuvoittamiseksi vähentämällä risteyksiä, leventämällä katuja ja järjestämällä riittävästi pysäköintitilaa.¹⁰⁰

Modernismi arvotti liikennemuotoja eri tavoin ja esimerkiksi pyöräily jäi lopulta liikennesuunnittelussa vaille huomiota.¹⁰¹ Pyöräily yhdistettiin työväkeen ja samaan aikaan henkilöautosta tehtiin elintason mittari.¹⁰² Amurin saneeraavassa asemakaavassa kävely ja pyöräily saivat kuitenkin poikkeuksellisesti erityisen aseman. Alueen läpi osoitettiin itä-länsisuuntaisesti kaksi merkittävää istutuksin reunustettua kevyen liikenteen väylää, jotka jatkuivat yhteytenä myös alueen ulkopuolelle ja yhdistivät Amurin keskustaan ja Finlaysonin sekä Tampellan työpaikka-alueille. Näitä väyliä leikkasivat etelä-pohjoissuuntaisesti niin ikään kevyelle liikenteelle osoitetut viherretyt väylät. Väylien väliin jäi puiston ja julkisten rakennusten muodostama keskusakseli.¹⁰³ Amurin saneeraus oli tässä suhteessa poikkeuksellinen esimerkki viherympäristön, kaikkia liiken-

93 H25 ja H19.

94 H27.

95 H27.

96 Aaro Alapeuso, ”Tampereen asemakaavallisia ääriivivoja,” *Tammerkoski* 9, nrot. 9–10 (1947), 260–265.

97 Aaro Alapeuso. Muistiinpanot, päiväämätön, Tampereen kaupunginarkisto, asemakaavoituksen arkistokansio. Alapeuson muistiinpanoista käy ilmi, miten suunnittelusta vastaava taho näkee saneerauksen tavoitteet ja tarpeen osana kaupungin kehittämistä ja suunnittelua. Alapeuson teksti siirtyi monin osin kaupunginhallituksen saneerausta perustelevaan vuonna 1956 julkaistuun lehtiseen. Ks. Tampereen kaupunginhallitus, *Amurin saneeraus, miksi se on tehtävä*.

98 Tuomi, *Kaupunkikuvan muutokset: suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*, 34–35.

99 Ibid., 53. Idea perustui Olavi Laisaaren vuoden 1962 ”Tehokas kaupunki, The Smooth-running Town”-julkaisuun.

100 ”Amurin asemakaavakilpailu,” *Tammerkoski* 23, nro. 1 (1961): 6–7.

101 Tiina Männistö-Funk, ”Pyöräilyn kohtalo autojen kaupungissa: kaupunkiliikenteen muuttuvat tilat Turussa 1950–1970-luvuilla,” Teoksessa *Humanistinen kaupunkitutkimus*, toim. Tanja Vahtikari, Terhi Ainala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen (Tampere: Vastapaino, 2021), 195–224.

102 Ibid., 216.

103 Aaro Alapeuso, *Amurin asemakaava*, 3.6.1964, kartta. Tampereen kaupunginarkisto, Asemakaavoituksen arkistokansio

nemuotoja koskevan sujuvan liikkumisen ja liikenneturvallisuuden luomisesta.

Henkilöautot alkoivat määrittää kaupunkitilaa 1900-luvun edetessä ja yhä merkittävämmäksi kaupunkisuunnittelun tehtäväksi nousi tilan järjestäminen sekä liikkeessä että paikallaan olevalle autolle. Asukaspysäköinti siirrettiin tonteille kiinteistön omistajien vastuulle.¹⁰⁴ Toisaalta pysäköinti sallittiin myös katujen varsilla, julkisilla paikoilla, mikä mahdollisti osaltaan nopean autoistumisen Suomessa. Henkilöautojen tilankäyttö ohittikin muut liikkumisen tilankäytön tarpeet.¹⁰⁵ Tonttipysäköinti otettiin käyttöön myös Amurin asemakaavassa. Toimenpide vaikutti merkittävästi pihojen järjestelyihin, mutta ei poistanut vähitellen kasvavia autorivejä katujen varsilta.

Päinvastoin kuin suunnittelijoiden kaupungissa, amurilaisten muistoissa autot, niillä liikkuminen, niiden omistaminen tai niiden myöhemmin aiheuttamat ongelmat eivät kuitenkaan nousseet erityisesti esiin. Monet amurilaisista liikkuiivat kävellen vielä uudistuksen alkuvaiheessakin.¹⁰⁶ Bussilla kulkeminen, vaikka lähietäisyydellekin, oli erään haastateltavan mukaan osoitus siitä, että asuttiin suuressa kaupungissa, jossa välimatkat koettiin pitkiksi.¹⁰⁷ Liikenne- ja muistot liittyivät alueen läpi kulkeviin busseihin tai esimerkiksi nuoren amurilaisen kiinnostuksen herättäneisiin autoihin pihan parkkipaikalla. Parkkipaikkojen hallinnasta, taloihin rakennettujen autotallien käytöstä ja pihan järjestelyistä riitti kuitenkin puhetta taloyhtiöiden sisällä.¹⁰⁸ Vapaa-ajan autoretket, niin sanottu ”ajelulle

lähteminen”, olivat osa modernia amurilaisuutta niille, joiden oli viimein mahdollista hankkia auto.¹⁰⁹ Toisaalta autoiluun suhtauduttiin haastatteluissa tietyllä tapaa kriittisesti. Eräs ilman autoa elävä perhe koki olleensa erilaisia, ”varhaisia vihreitä” [...] ”ennen kuin koko ideologiaa oli edes olemassa”.¹¹⁰

Autokauppa vapautettiin tuontia koskevista rajoituksista vuonna 1963 ja samaa vuotta pidetään autoistumisen tunnustamisen merkkivuotena.¹¹¹ Samaan aikaan autoistumista koskeva kritiikki alkoi nostaa päätään. ”Pitäisikö yksityisautoilu lopettaa keskustassa – liikenne ei saa olla jumala”¹¹² esitettiin Tammerkoski-lehden pääkirjoituksessa vuonna 1964. Puhuttiin jopa ”autojärjettömyydestä”, jota vastaan yhteiskunnan pitää taistella.¹¹³ Autokaupungin unelma ei ollut pitkäikäinen, mutta sen vaikutus suomalaiseen kaupunkitilaan oli suuri.¹¹⁴ Liikennekysymys voidaan nähdä Amurin saneerauksen ponttime- na, mutta enemmän kaupunkitilan täydelliseen muuttumiseen vaikutti tapa, jolla tontit lopulta rakennettiin.

Ihmisten kaupunki

Marshall Bermanin mukaan modernismi korosti humaaniutta ja sosiaalisia kysymyksiä, mutta unohti niin kutsutun ”oikean ihmisen”. Myös Amurin saneerauksessa asukkaiden ja kaupunkilaisten rooli jäi vähäiseksi, vaikka asemakaava-ehdotuksista oli mahdollista esittää mielipiteitä

104 Johanna Hankonen, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuinalueiden rakentumisessa 1960-luvulla* (Tampere: Otatieto Oy Gaudeamus, 1994), 300 ja 305–309.

105 Männistö-Funk, ”Pyöräilyn kohtalo autojen kaupungissa,” 209.

106 H11.

107 H25.

108 H5, H25, H8.

109 H4, H5.

110 H6.

111 Hankonen, *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta*, 303.

112 ”Pitkällä tähtäimellä”, pääkirjoitus, *Tammerkoski* 26, nro. 3 (1964): 269.

113 ”Auto ja asunto”, pääkirjoitus, *Tammerkoski* 27, nro. 6 (1965): 177.

114 Männistö-Funk, ”Pyöräilyn kohtalo autojen kaupungissa,” 215.

ja jättää muistutuksia koko suunnittelun ajan.¹¹⁵ Saneeraus rakensi kaupunkisuunnittelijoiden, päätöksentekijöiden ja rakentamista edistävien ja toteuttavien toimijoiden valtasuhdetta kaupunkilaisiin nähden.¹¹⁶ Arjen toimintojen tunnistaminen ei kuulunut suunnitteluun tai paikan konkretiasta etäännyneen suunnittelijan keinovalikoimaan. Monista alueen asukkaista tuli kuitenkin aktiivisia, toisiaan auttavia subjekteja arjen muutosten keskellä.¹¹⁷ Muuttuvan kaupungin tiloissa näkyväksi tulleet käyttötavat limittyivät uudessa ja vanhassa rakennetussa ympäristössä, mutta myös perinteisissä ja moderneissa elämäntavoissa. Tällainen amurilaisten arki oli haastatteluaineiston keskeistä sisältöä ja kertoi alueen sosiaalisista suhteista, ihmisten kaupungin ominaisuuksista.

Arjen toiminnot perustuvat liikkumiseen, jossa kyse ei ole vain siirtymästä paikasta toiseen vaan myös siitä, mitä liikkeessä tapahtuu, ketä tapaamme, mitä teemme. Toistuva liikkuminen tuottaa merkityksiä, kuulumisen tunteita ja erilaisia kulttuureja tilassa.¹¹⁸ Kaupunki tarjoaa syyn kulkea¹¹⁹ ja kadut paikan, jossa tilaa voi elää ja lähiympäristöä asuttaa. Kävellessä ja pyöräillen toteutunut työmatkaliikenne oli tärkeä osa Amurin kaduilla tapahtuvaa, erityisesti teollisuuden työaikojen rytmittämää liikettä. Tällainen kevyt liikenne katosi keskustoista vähitellen tehtaiden siirryttyä kaupungin reuna-alueille. Liikkumiseen kannustavan, ”elävän” kaupunkiraken-

teen ja tiiveyden yhteys nousi tamperelaiseen kaupunkisuunnittelukeskusteluun 1960-luvun kuluessa. Esimerkiksi Tammerkoski-julkaisun pääkirjoituksessa todettiin vuonna 1962: ”Kaupunkilaisten toiminta tapahtuu rakennetuilla alueilla, ei tyhjässä maastossa. [...] Mitä enemmän siirretään ihmisiä keskustasta pois, sitä enemmän kuluu aikaa matkoihin ja liikenne lisääntyy. Sitä kalliimmaksi tulee asuminen”. Tästä johtopäätöksenä todettiin rakennusoikeuksien supistamisen keskikaupunkialueella olleen virhe.¹²⁰

Puutalojen korttelikaupungissa arkiset askareet, kuten pyykinpesu, mankelointi, leipominen ja peseytyminen tapahtuivat asunnon ulkopuolella. Arki kietoutui työssä käymisen, ruokahuollon ja asunnon lämmittämisen ympärille. Lämmittäminen sitoi asukkaat kotiin ja näkyi monella tavoin myös katutilassa. Puukasat ja puukuljetukset olivat tuttu näky kaduilla. Ei-kenenkään maita, erityisesti alueella olevia kallioita, käytettiin oleskeluun tai erilaisten tilaisuuksien järjestämisen lisäksi myös pyykkien kuivattamiseen. Katujen huolto kuului taloyhtiöille ja aikanaan kunnossapidosta vastasivat asukkaat itse tai erilliset talonmiehet. Puutalojen edustan katutilan siisteys oli monille kunnia-asia.¹²¹ Katu ja piha olivat jatkuvan, toisiaan leikkaavaan asiointiliikenteen alustoja. Tilalliset järjestelyt pakottivat ihmiset kanssakäymiseen ja kohtaamisiin. Saneerauksessa tällaiset kohtaamisten tilat hävisivät vähitellen. Asumisen modernisoitumisen ja keskiluokkaistumisen myötä yhteiset tilat sijoitettiin ensin asuinkerrostalojen vinteilte ja kellareihin ja lopulta ne yksityistyivät asuntojen ja asukkaidensa omiksi tiloiksi.

Modernismi pyrki funktionalistisen tilajärjestyksen periaatteiden mukaisesti järjestämään kaupungin tilat ja osoittamaan kullekin toiminnolle oma paikkansa. Vapaa-ajan lisääntyminen

115 Kaavamuistutusten keskeistä sisältöä oli rakennusoikeus ja sen jakautuminen eri kiinteistöjen kesken. Mieliopiteitä jättivät lähinnä kiinteistönomistajat. Ks. esimerkiksi huomioita kaavaehdotuksesta nro. 900. Kaupunginvaltuusto. Amurin asemakaavan muutossehdotus, 9.10.1957. Muistio. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginvaltuuston vuosikertomukset.

116 Mäkelä & Enbom, ”Ideaalit ja toteutus,” 50.

117 H23.

118 Jani Tartia, ”Eletyn katutilan ajallisuus ja rytmisyys: näkökulmia ajalliseen kaupunkiympäristöön,” *Alue ja Ympäristö* 49, nro. 2 (2020): 189–193, <https://doi.org/10.30663/ay.98480191>.

119 Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 35.

120 ”Saneerauksen rajoista,” pääkirjoitus, *Tammerkoski* 24, nro. 6 (1962): 165.

121 H23 ja H24.

merkitsi tarvetta myös sen tilalliseen hallintaan. Lapsille tarjottiin leikkipaikkoja ja aikuisille ”oleskelupuistoja istuinpaikkoineen”.¹²² ”Suomessa oltiin edistyksellisiä vapaa-ajan alueiden huomioimisessa”, totesi asemakaava-arkkitehti Alapeuso Yhdysvaltoihin suuntautuneen opintomatkinsa jälkeen.¹²³ Vapaa-ajan toiminnot eivät rajoittuneet suunnittelulle alueelle vaan Amurissa rakentamattomat, luonnontilaiset ja vapaat tilat toimivat katutilan laajenemina – paikkoina, joihin katse ei yltänyt ja jotka mahdollistivat monenlaisia toimintoja.¹²⁴ Kalliot, joutomaat ja rannat säilyivät läpi saneerauksen ja jäivät vasta myöhemmin laajenevan kaupunkirakenteen alle.

Modernistisessa kaupunkisuunnittelussa kaupunkilaisten ”oleilu” kaduilla ja kadunkulmissa koettiin ei-toivotuksi.¹²⁵ Myös lasten katsottiin parhaaksi olla poissa arjen toimintojen keskeltä. Jacobs kritisoi tätä ajatusta, ja esitti, että lasten päinvastoin *kuului* olla kaduilla, oppimassa kaupunkielämää, ja toisaalta siellä ollessaan olla katseen kohteena ja turvassa.¹²⁶ Kaduilla ja kaupungissa ”oleilu” nousikin voimakkaasti esiin haastateltavien lapsuutta koskevissa muistoissa. Monet muistelivat paikkoja, joita ei ollut rakennettu valmiiksi, katuja ja kortteleiden välisiä kujia, yhdessä olemista, vaaran tuntua ja seikkailua.¹²⁷ Kaduilla tavattiin, tapeltiin, ”hengailtiin” ja pelattiin. Kaduilla laskettiin mäkeä Puuvilla-tehtaankadulla, vaikka samaan aikaan sitä pitkin kulki bussi. Parhaat vauhdit sai kaduilla, jotka oli asfaltoitu.¹²⁸ ”Puu-Amurin pihapiirit olivat ihan mielettömän hienoja labyrinthtejä. Kiipeiltiin

puissa ja kohellettiin [...] Sisällä olo oli kuin rangaistus”.¹²⁹ Katujen käyttöön liittyi ei-luvallisen tuntua. Esimerkiksi eräs haastateltava muisteli, että kesken kadulla pelatun jääkiekkopelin oli välillä mentävä piiloon, sillä katupelejä ei hyväksytty.¹³⁰ Saneerattavan Amurin ränsistyneisyys ja hämäryys tarjosivat jännitystä.¹³¹ Puu-Amurin läpi kuljettiin nopeasti, koska ”siellä oli niitä rötisköjä”.¹³² Tällaista tunnetta valmiiksi uudistettu Amuri ei enää tarjonnut. Modernista ympäristöstä tuli fyysisesti, toiminnallisesti ja sosiaalisesti läpinäkyvä. Sen sijaan joutomaat ja metsiköt jäivät läpinäkymättömiksi ja kätkeytyiksi, joskus konkreettisesti, mutta useimmiten mielikuvien ja käsitysten tasolla.¹³³

Amurin kortteleissa oli vielä 1960- ja 1970-luvuilla liiketoimintaa ja erilaisia päivittäistavarakauppoja, joitakin yksittäisiä myös uusissa kerrostaloissa. Amurissa rakennettiin ruumisarkkuja, oli kampaamoita, pankkeja, yleisiä saunoja, pesutupia, leivintupia, mankelihuoneita ja vossikka. Moderni ja perinteinen sekoittuivat moninaisiksi toiminnoiksi. Kaupassakäynti merkitsi päivittäisiä kohtaamisia naapureiden kanssa, jolloin syntyi tiettyä tuttuutta.¹³⁴ Kauppojen sisäänkäynnit rikastivat kaupunkikuvaa, talojen seinillä oli mainoskylttejä ja näyteikkunoita suojaavia markiiseja. Liikkeiden ulko-ovet avautuivat kaduille, usein ovi oli myös katujen risteyksessä, puutaloissa usein rakennuksen viistetyssä kulmassa. Kaupan oven suuhun oli luontevaa kokoontua tapaamaan muita amurilaisia. Modernisoitumisen myötä kaupan siirtyminen yhä suurempiin yksiköihin, itsepalvelumyymälöihin ja lopulta keskustan ulkopuolelle automarketteihin vapautti asukkaan ”korttelikauppoihin samastu-

122 Otto-livari Meurman, *Tampereen keskustan asemakaavan terveyttämiskysymyksestä* (Tampere: Tampereen teknillinen seura, 1946), 18–19.

123 Alapeuso, *Matkakertomus*.

124 H22.

125 Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 55.

126 Ibid., 81–82.

127 H30.

128 H8.

129 H31.

130 H25.

131 H14.

132 H25.

133 Saarikangas, *Asunnon muodonmuutoksia*, 494.

134 Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*, 56.

Kuva 7. Mariankatu ennen saneerausta 1970-luvun alussa. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto / Juhani Riekkola, kaikki oikeudet pidätetään.

Kuva 8. Mariankatu saneerattuna. Kuva: Hannele Kuitunen 2015, kaikki oikeudet pidätetään.

misesta”.¹³⁵ Kivijalkakaupoista irrottautuminen olikin osa modernin projektia, siirtymistä kohti modernisuutta. Katutilaan kurottavat puutalo-kaupungin moninaiset toiminnot olivat vieraita saneerauksen tuottamalle modernismille.¹³⁶ Myös tamperelaisilla kaupunkisuunnittelijoilla oli selvä käsitys Amurin kehityksen suunnasta ja katsottiin ettei ollut ”tarkoituksenmukaista levittää kaupunkimaista asutusta keskustasta tälle alueelle”. Suunnittelussa alueesta tehtiin asumalähiön kaltainen, vain välttämättömine liikkeineen.¹³⁷ Muutosta voi pitää jonkinlaisena katutilan rauhoittamisena ja normalisointina.¹³⁸

Saneeraamalla tuotettu moderni kaupunkitila

Olen käsitellyt saneerattavaa kaupunkitilaa muutoksen, julkisen ja yksityisen, liikenteen ja liikkeen sekä ihmisten kaupungin, arjen tällisten käytäntöjen näkökulmista käsitetty-

¹³⁵ Kolbe, *Koti, katu, kortteli*, 178.

¹³⁶ Mäkelä & Enbom, ”Ideaalit ja toteutus,” 50.

¹³⁷ Inga Söderlund, *Tammerkoski* 17, nro. 2 (1955), 38–40.

¹³⁸ Esimerkiksi kauempaa sopii vaikkapa Lontoon East Endin uudistus. Mäkelä & Enbom, ”Ideaalit ja toteutus,” 50.

nä, käytettyinä ja elettyinä. Nämä näkökulmat muotoutuivat aineiston pohjalta, Lefebvren tilateorian tuella. Teemat ovat keskeisiä modernistisessa kaupunkisuunnittelussa, siihen kantaa ottaneessa keskustelussa ja modernismin eri vaiheiden tulkinnessa. Olen asettanut teknokraattisen modernismin kritiikin ja sille vaihtoehdoksi 1960-luvulla Jane Jacobsin muotoilemat hyvän kaupungin rakennusaineet rinnakkain tamperelaisen kaupunkisuunnittelun ja asukkaiden muistoista muodostettujen merkitysten kanssa. Olen selvittänyt, miten saneeraus modernistisen kaupunkisuunnittelun keinona muutti julkista kaupunkitilaa ja erityisesti kaupungin katuja, ja millaisen tilan se lopulta sai aikaan.

Sotien jälkeisinä vuosikymmeninä teknokraattinen, mutta samalla hyvinvointia korostava modernismi muuttui tapaan tunnistaa historia ja ”katsoa taaksepäin”. Amurin saneerausta voidaan pitää lähtökohdiltaan teknokraattisena, vaikka poikkeuksellisesti Amurissa suuri osa kaduista osoitettiin autojen sijaan ihmisten käyttöön. Historian tunnistamiseen ja taaksepäin katsomiseen, rakennetun kaupungin suojeleluun Tampereella herättiin vasta siinä vaiheessa, kun Amurin ja Tammelan saneerausta jo toteutettiin. Amurin katuverkon ja korttelirakenteen säilyttämisen voisi nähdä eräänlaisena historian huomioimisena. Tässä tapauksessa se oli kuitenkin seurausta kiinteistönomistajien vaatimuksista, eikä ajallisten kerrostumien tietoista säilyttämistä. Katse menneisyyteen kohdistui kuitenkin Amurin työläismuseokortteliksi osoitettuun kokonaisuuteen, joka säästettiin muistoksi puusta rakennetusta työvään asuinalueesta. Museokorttelin rakennusten lisäksi vain yksi puutalo piharakennuksineen jäi paikoilleen uudistustyön keskeydyttyä rakennusliikkeen kohtaamien vaikeuksien vuoksi.

Tila ja yhteiskunta ovat sidoksissa toisiinsa ja jokainen yhteiskunta määrittelee ja uusintaa kau-

punkitilaa.¹³⁹ Amurin saneeraus oli modernin hyvinvoinnin luomiseen tähänneen moraalitytöuden yhteiskunnan tilan tuottamista¹⁴⁰, kuitenkin ilman, että hyvinvointitavoite olisi kohdentunut alueella jo asuviin ihmisiin.¹⁴¹ Tällaista sosiaalisen todellisuuden ja yhteiskunnallisten rakenteiden tuottamista ja ylläpitoa, Lefebvren tarkoittamaa tilan representaatiota toteutettiin Amurissa asemakaavallisin ja poliittisin keinoin. Sen kytköstä modernisuuteen ja kehitykseen tukivat elokuvat, valokuvat ja esimerkiksi kaupunginhallituksen kannanotto saneerauksen puolesta. Tämä lehtiseksi muotoiltu kannanotto visualisoi Amurin tilanteen vaihtoehtoiset tulevaisuudet ja osoitti muutoksen tarpeen konkreettisin esimerkein.¹⁴²

Arjen tilalliset käytännöt, rutiinit ja tavat asua kaupunkia, näkyivät kaduilla. Saneeraus muutti katujen varsilla olevat fyysiset rakenteet ja katujen käyttötavat, mutta katuverkko itsessään säilyi alueen rakenteellisena runkona. Muutoksen keskellä olevassa kaupungissa korttelikaupungista jääneiden sisäpihojen toiminnot piiloutuivat ohikulkijoilta ja vain osin ”valuivat” kaduille, sen sijaan modernit pihat olivat avoimemmin kaikkien kadulla kulkevien katseen alla. Katutilaan syntyi uuden ja vanhan muodostamaa, aiempaan katuverkkoon nojaavaa rytmiä. Kauppojen muodostamat arjen sosiaaliset rakenteet ja jokapäiväiset rutiinit muuttuivat kaupan rakennemuutoksen ja toiminnan keskittämisen vuoksi. Se pakotti kaupunkilaiset irrottautumaan kivi-jalkakauppojen maailmasta myös identiteettitasolla. Kauppojen katoaminen voidaan nähdä modernin, normalisoidun katutilan luomisena.

139 Kauste, ”Kaupunkitila monikulttuurisen yhteiskunnan strategiana,” 286.

140 Laine & Peltonen, *Ympäristökysymys ja aseveliakseli*, 375.

141 Esimerkiksi Arvo Ahlroos, *Jää hyvästi Amuri* (YLE, 1967); Valentin Vaala, *Katoavaa Tamperetta*, (YLE, 1967) ja *Amuri – ihminen saneerauksen keskellä* (YLE, 1972).

142 Tampereen kaupunginhallitus. *Amurin saneeraus*.

Kuva 9. Näkymä 1970-luvun alussa puutalopihaan vievältä portilta Amurin pohjoisreunalle rakennettujen tornitalojen suuntaan. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto / Juhani Riekkola, kaikki oikeudet pidätetään.

Saneeraus merkitsi jatkuvaan muutokseen ”kodiksi asettumista.”¹⁴³ Käytännössä se merkitsi tyytymistä ja tyyneyttä, jolla ympäriltä häviävään kaupunkiin suhtauduttiin. Modernisuus oli muutosvaiheessa erillisten ajankuvien päällekkäisyyksiä. Moderni ei siten ollut ”vain” modernia, vaan sisälsi myös traditionaalisia piirteitä ja ulottuvuuksia.¹⁴⁴ Haastatellut pitivät tärkeinä luonnonläheisyyttä, sosiaalisia suhteita, väljyyttä ja palveluiden saavutettavuutta. Tällainen arjen arvojen maailma on ikään kuin ”suomalainen versio” Jacobsin teksteissä korostuvasta aktiivisesta kaupunkielämästä, tavasta asua tilaa luonnonläheisesti, valitsemallaan yhteisöllisyyden tavalla. Kaduilla sujuvasti liikkuva auto symbo-

143 Berman, *All That is Solid Melts into Air*, 345–346.

144 Jallinoja, *Moderni elämä*, 84.

lisoi kaupungin kehitystä, mutta asukkaille myös liikkumisen vapautta. Lapsille katu oli ”oleilun” paikkana vapauden tila.

Uuden rakentamisella oli symbolinen merkitys erityisesti kaupungin hallinnolle, sillä uuden-aikaisuutta pidettiin kaupungin menestyksen osoituksena. Asukkaille uusi merkitsi ennen kaikkea asumisen kohentumista, mutta samalla myös kohti parempaan siirtymistä omassa elämässä.¹⁴⁵ Laajemmin ja julkisemmin uuden symbolinen merkitys konkretisoitui katutilassa, jossa läsnä ja kaikille nähtävinä olivat niin uusi kuin vanha Amuri. Näiden tyytymisen tapojen, arvojen ja moderniin liittyvän symboliikan kautta syntyi myös Lefebvren tarkoittama saneeratavan kaupunkitilan kolmas, eletty ulottuvuus, representaation tila.

Tilan käsitteellistyksien (tilan representaatio), käytettyjen (tilalliset käytännöt) ja elettyjen muotojen (representaation tila) varaan syntyi ”kaupungin impulssi”. Eräs haastateltavista kuvasi sen tilaksi, jossa sosiaalinen yhteisö – ihmiset ja heidän välisensä suhteet sekä arjen käytännöt – kietoutuvat tilallisesti ja ajallisesti yhteen rakennusten, pihapiirien julkisten, puolijulkisten ja yhteisten tilojen kanssa.¹⁴⁶ Kaupungissa voi olla huokoisuutta; tilaa tulkinnoille ja merkityksien kerrostumille, jotakin sellaista, joka ”kutkuttaa mielikuvitusta”.¹⁴⁷ Saneerausvaihe, eräänlaisessa välitilassa oleminen ja kaupunki reikäisine kortteleineen tarjosi mahdollisuuden tähän. Saneerauksen kannalta olennaista lienee, että välitila mahdollisti arjen käytäntöjen uudenlaisen tarkastelun. Saneerauksen valmistumisen myötä tällainen huokoisuus katosi.

145 Haastatteluaineistoon perustuva johtopäätös.

146 H31. Haastateltava konkretisoi tätä omakohtaisen esimerkin avulla: vaikka uusiin koteihin, esimerkiksi vanhustentaloon siirtyi toisilleen tuttuja ihmisiä samasta asuin ympäristöstä Amurista, mukaan ei voitu ottaa asuinalueen konkreettisia elementtejä ja niihin liittyviä merkityksellisiä piirteitä.

147 H31.

Amurin tapauksen tutkiminen avaa laajemman ja yleistettävissä olevan näkymän asuinalueiden saneeraamalla tuotettuun modernisuuteen ja keinoihin, joilla siihen pyrittiin. On kuitenkin huomionarvoista, että Amuri poikkeaa vastaavista uudistuskohteista, kuten Tampereen Tammelasta tai Helsingin Kalliosta, rakennetun ympäristön yhtenäisyyden ja suurteollisuuskytköksen sekä yksityisen maanomistuksen osalta. Kantakaupunkiin vahvasti sidoksissa oleva kaupunginosa muodostui saneerauksen kautta omanlaiseksi kaupunkimuodokseen, jossa yhdistyivät modernistinen avoimeen tilaan perustuva rakenne, teollisen rakennustuotannon aikaansaama rakennettu ympäristö ja historiallinen kaupunkirakenne katuverkkoineen ja lähialueen yhteyksineen. Alueella oli rakennettuna ympäristönä selkeä yhteys saman aikakauden lähiörakentamiseen. Liikkumisen tapojen ja tarkoitusten sekä palveluiden saavutettavuuden kautta syntyi kuitenkin kulttuurien eroja¹⁴⁸, jotka yhdessä kaupunkirakenteeseen jääneiden erilaisten ajallisten, rakenteellisten ja toiminnallisten kerrostumien kanssa muodostivat saneeratun kaupungin erityisyyden. Koska muutosprosessi kesti pitkään, muodostui saneerauksesta alusta, jossa uusi ja vanha, moderni ja perinteinen sekoittuivat aineellisissa ja aineettomissa puitteissa sekä arjen käytännöissä. Lopputuloksena, moderni, saneerattu kaupunki ei ollut historian, vaan muodosti yhden lenkin pitkään kaupunkiin ja sen kulttuurien ketjuun. Tällainen jatkuvuus oli paitsi globaalia ja alueellista, myös hyvin paikallista ja henkilökohtaista, muistojen ja merkitysten tasolla.¹⁴⁹

Eletyn ja merkitysten täyttämisen kaupungin tutkimusta tulisi jatkaa. Kervanto Nevanlinna esittää, että kaupunki on ytimeltään näkymätön, ja

sitä voi tulkita vain elämällä, yhä uudelleen.¹⁵⁰ Tähän ytimeen käsiksi pääsemisen voisi asettaa tavoitteeksi myös kaupunkien hallinnassa. Myös yhteiskunnan ja tilan välisten suhteiden tunnistaminen voisi edistää ajankohtaisten kysymysten, kuten ilmastonmuutoksen tai luontokadon ratkaisumallien löytämistä kaupunkiympäristöissä, nimenomaan kaupunkisuunnittelun kontekstissa.

Tapaustutkimukseni ei pystynyt huomioimaan riittävästi kaupunkien kulttuurien erilaisuutta, maantiedettä tai paikallisia olosuhteita. Tutkittavan kohdejoukon laajentaminen mahdollistaisi paremmin modernismin eri muotojen ja muutoksen tarkastelun. Jatkuvuuden tunnistaminen osana kaupunkisuunnittelua olisi tärkeää. ”Tämä sukupolvi ei tule näkemään Tamperetta valmiina. Mutta se tulee elämään kaupunkinsa mukana erään kehitysjakson,” esitti kaupunginjohtaja Sulo A. Typpö vuonna 1947.¹⁵¹ Näillä sanoilla on relevanssia myös tänä päivänä.

Hannele Kuitunen on valmistunut Turun yliopistosta pääaineenaan taidehistoria. Hän työskentelee tällä hetkellä alueidenkäytön asiantuntijana Hämeen ELY-keskuksessa ja valmisteleekin Tampereen yliopistossa väitöskirjaa suomalaisen kaupungin eletystä ja koetusta saneerauksesta. Kuitusen erityisen mielenkiinnon kohteena ovat maankäytön suunnittelun ja kulttuuriympäristön suojelun ohella kaupunki koettuna, muistettuna ja elettyinä kokonaisuutena sekä kestävä kehitys ja ilmastokysymykset.

148 Kervanto Nevanlinna, *Näköaloja kadunkulmalta*, 24–25.

149 Saarikangas tarkastelee tätä ajattomuuden ja paikattomuuden modernisuutta lähiöiden tilaa koskevassa tutkimuksessaan. Saarikangas, ”Merkityksellinen tila,” 54.

150 Kervanto Nevanlinna, *Näköaloja kadunkulmalta*, 27.

151 Sulo Typpö, ”Tampereen tulevaisuuden kysymyksiä,” *Tammerkoski* 9, nro. 8 (1947), 224.

Lähteet

Haastattelut, kirjoittajan kotiarkisto

H1, modernin Amurin asukas vuodesta 1975, s. 1939. Hannele Kuitunen, 23.3.2018.

H2, puu-Amurin ja modernin Amurin asukas, s. 1943. Hannele Kuitunen, 23.3.2018.

H4, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1935. Hannele Kuitunen, 9.11.2018.

H5, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1943. Hannele Kuitunen 27.9.2018.

H6, puu-Amurin asukkaita ja modernin Amurin alkuperäisasukkaita, isä (s. 1934), äiti ja tytär (s. 1954). Hannele Kuitunen, 15.5.2018.

H8, puu-Amurin asukas vuoteen 1953 saakka, s.1937. Hannele Kuitunen, 14.11.2018.

H11, puu-Amurin asukas vuoteen 1953 ja vuosina 1954–1956, s.1933. Hannele Kuitunen, 4.10.2018.

H14, Amurin lähialueen asukas vuoteen 1984, s. 1960-luvulla. Hannele Kuitunen, 4.10.2018.

H15, Rakennusyhtiön työntekijä 1970-luvulla, s. 1950-luvulla. Hannele Kuitunen, 2.10.2018.

H19, puu-Amurin asukkaita vuoteen 1979 saakka, äiti ja tytär. Hannele Kuitunen, 25.8.2015.

H21, puu-Amurin asukas 1940-luvulta vuoteen 1974. Hannele Kuitunen, 21.9.2015.

H22, modernin Amurin asukkaita 1973–1977, pariskunta. Hannele Kuitunen 21.10.2015.

H23, puu-Amurin asukas lapsuudessa, s. 1942. Hannele Kuitunen, 25.5.2018.

H25, modernin Amurin asukas 1972–1984, s. 1965. Hannele Kuitunen, 2.10.2018.

H26, puu-Amurin asukas vuoteen 1960 saakka, paluumuuttaja, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1935. Hannele Kuitunen, 19.11.2018.

H27, modernin Amurin alkuperäisasukas vuoteen 1988 saakka, s. 1963. Hannele Kuitunen, 6.9.2018.

H28, puu-Amurin asukas vuoteen 1963 saakka, s. 1941. Hannele Kuitunen, 19.11.2018.

H30, modernin Amurin alkuperäisasukas, s. 1944. Hannele Kuitunen, 30.10.2018.

H31, haastateltava, jonka lähisukulainen asui puu-Amurissa, s. 1964. Hannele Kuitunen, 26.10.2018.

Valokuvaaja Juhani Riekkola, Hannele Kuitunen, 15.11.2017.

Arkistolähteet

Alapeuso, Aaro. *Matkakertomus*, 20.1.1958. raporttiliite nro. 1/202. Kaupunginhallituksen pöytäkirja. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginhallituksen vuosikertomukset.

Alapeuso, Aaro. *Muistiinpanot*, päivämätön. Tampereen kaupunginarkisto, asemakaavoituksen arkistokansio.

Alapeuso, Aaro. *Amurin asemakaava*, 3.6.1964. Kartta. Tampereen kaupunginarkisto, Asemakaavoituksen arkistokansio.

Tampereen kaupunginhallitus, *Vuosikertomus, 1962*. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginhallituksen vuosikertomukset.

Tampereen kaupunginhallitus. *Vuosikertomus, 1961*. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginhallituksen vuosikertomukset.

Tampereen kaupunginvaltuusto. *Amurin asemakaavan muutosehdotus, N:o 35, 9.10.1957*. Kokousmuistio. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginvaltuuston vuosikertomukset.

Tampereen kaupunginvaltuusto. *Kokous 22.12.1962*. Kaupunginvaltuuston kokousmuistio. Tampereen kaupunginarkisto. Kaupunginvaltuuston vuosikertomukset.

Vapriikin kuva-arkisto

TV-sarjat

Arjoma, Eila. *Mustat ja punaiset vuodet*, YLE: Elävä Arkisto, 1973.

Elokuvat

Ahlroos, Arvo. *Jää hyvästi Amuri*. YLE, 1967.

Vaala, Valentin. *Katoavaa Tamperetta*. YLE, 1967.

Amuri – ihminen saneerauksen keskellä. YLE, 1972.

Muut lähteet

Adams, David. "Everyday Experiences of the Modern City: Remembering the Post-war Reconstruction of Birmingham." *Planning Perspectives*, 26, no. 2 (2011): 237–260.

Ainala, Terhi, Kivilaakso, Aura, Olsson, Pia, Savolainen, Panu & Kivilaakso Aura. "Kadun kulmassa: reittejä humanistiseen kaupunkitutkimukseen." Teoksessa *Humanistinen kaupunkitutkimus*, toimittaneet Tanja Vahtikari, Terhi Ainala, Aura Kivilaakso, Pia Olsson & Panu Savolainen, 7–28. Tampere: Vastapaino, 2021.

Alapeuso, Aaro. "Tampereen asemakaavallisia ääriiviivoja." *Tammerkoski* 9, nrot. 9–10 (1947): 260–265.

"Amurin asemakaavakilpailu." *Tammerkoski* 23, nro. 1 (1961): 6–7.

"Auto ja asunto." *Tammerkoski* 27, nro. 6 (1965): 177.

Berman, Marshall. *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. Glasgow: Bell & Bain Ltd, 2010.

Hankonen, Johanna. *Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta: suunnittelujärjestelmän läpimurto suomalaisten asuinalueiden rakentumisessa 1960-luvulla*. Tampere: Otatieto Oy Gaudeamus, 1994.

Helander, Vilhelm & Sundman Mikael. *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*. Helsinki: Asuntohallitus, Tutkimus- ja suunnitteluosasto, 1972.

Jacobs, Jane. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books, 1992.

Jallinoja, Riitta. *Moderni elämä, ajankuva ja käytäntö*. Helsinki: SKS, 1991.

Jones, Phil. "Historical Continuity and Post-1945 Urban Redevelopment, the Example of Lee Bank, Birmingham, UK." *Planning Perspectives*, 2004 19, no. 4 (2004): 365–389.

Kauste, Juulia. "Kaupunkitila monikulttuurisen yhteiskunnan strategiana: identiteetti, etnisuus ja kansalaisuus Pariisissa ja New Yorkissa." Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*, toimittaneet Taina Syrjämaa & Janne Tunturi, 277–306. Helsinki: SKS, 2002.

Kervanto Nevanlinna, Anja. *Näköaloja kadunkulmalta: kaupunkihistorian kirjoituksia*. Helsinki: SKS, 2005.

Kervanto Nevanlinna, Anja. "Mistä kaupungissa on kyse." *Tiede ja Edistys* 18, nro. 4 (1993): 341–347. <https://doi.org/10.51809/te.104322>

Kolbe, Laura. *Koti, katu, kortteli: kaupunki ja moderni mieli*. Helsinki: Kirjapaja, 2018.

Kontinen, Tiina, Houni, Pia, Karsten, Helena & Toivanen, Heikki. "Liminaalitalan käsite työn muutosten jäsentäjänä." *Aikuiskasvatus* 33, nro. 4 (2013): 252–264. <https://doi.org/10.33336/aik.94057>

Korkiakangas, Pirjo. "Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun." Teoksessa *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen, 120–144. Helsinki: SKS, 2006.

Koskinen, Tarmo & Savisaari, Anja. *Onni yksillä pesä kaikilla: tutkimus Amurin ja Tammelan saneerauksesta Tampereen kaupungissa*. Tampere: Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, 1971.

Kyllönen, Irina, "Koskesta voimaa: Vanha Kyttälä." luettu 15.7.2023. <https://webpages.tuni.fi/koskivoimaa/kaupunki/1870-00/vanhakyttala.html>

Laine, Markus & Peltonen, Lasse. *Ympäristökysymys ja Aseveliakseli: ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1995*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy, 2003.

Lefebvre, Henri. *The Production of Space*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd, 1991.

Le Corbusier. *The City of To-morrow and Its Planning*. New York: Dover Publications, 2018.

Lento, Katri & Olsson, Pia. "Kaupunki, Muistot ja muistaminen." Teoksessa *Muistin kaupunki: tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*, toimittaneet Katri Lento & Pia Olsson, 7–27. Helsinki: SKS, 2013.

Mattjus, Henrik. *Mallitaloista kokemuksen malleja? Modernisoituvat suomalaiset maalauskodit 1920- ja 1930-luvuilla sosiaalisesti tuotettuna kokemusrakenteena*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2023.

Meurman, Otto-livari. *Tampereen keskustan asemakaavan terveyttämiskysymyksestä*. Tampere: Tampereen teknillinen seura, 1946.

Mäkelä, Mika. *Uudistuva Kallio: saneerauksen ihanteet ja todellisuus 1933–1986*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2022. <https://helda.helsinki.fi/items/50f873d5-0caf-460d-819a-724a979b885c>

Mäkelä, Mika & Enbom, Leena. "Ideaalit ja toteutus: Puu-Kallion saneeraus modernistisena projektina." *Yhdyskuntasuunnittelu* 53, nro. 4 (2015). <http://www.yss.fi/journal/ideaalit-ja-toteutus-puu-kallion-saneeraus-modernistisena-projektina/>

Niemi, Marjaana. "A Place in Its Own Right: The Rural-Urban Fringe of Helsinki From the Early Nineteenth Century to the Present." In *Urbanizing Nature: Actors and Agency (Dis)Connecting Cities and Nature Since 1500*, editors Timo Soens, Dieter Schott, Michael Toyka-Seid & Bert De Munck, 65-86. New York and London: Routledge, 2019.

Picton, Roger M.. "Rubble and ruin: Walter Benjamin, post-war urban renewal and the residue of everyday life on LeBreton Flats, Ottawa, Canada (1944–1970)." *Urban History*, Cambridge 42, no. 1, (2015): 130–156.

"Pitkällä tähtäimellä." *Tammerkoski* 26, nro. 3 (1964): 269.

Rajanti, Taina. *Kaupunki on ihmisen koti: elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Helsinki: Tutkijaliitto, 1999.

Riekkola, Juhani. *Amuri*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1975.

Saarikangas, Kirsi. *Asunnon muodonmuutoksia: puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: SKS, 2002.

Saarikangas, Kirsi. "Merkityksellinen tila: lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena." Teoksessa *Eletty ja muistettu tila*, toimittaneet Taina Syrjänmaa & Janne Tunturi, 48–75. Helsinki: SKS, 2002.

"Saneerauksen rajoista." *Tammerkoski* 24, nro. 6 (1962): 165.

Söderlund, Inga, "Puutarhakadun ja Amurin kaupunginosan saneeraussuunnitelmat." *Tammerkoski* 17, nro. 2 (1955): 38–40.

Tampereen kaupunginhallitus. *Amurin saneeraus, miksi se on tehtävä*. Tampereen kaupunki: Tampereen kaupunginhallitus, 1956.

Tartia, Jani. "Eletyn katutilan ajallisuus ja rytmisyys: näkökulmia ajalliseen kaupunkiympäristöön." *Alue ja Ympäristö* 49, nro. 2 (2020): 189–193. <https://doi.org/10.30663/ay.98480>

Tighe, J. Rosie & Opelt, Timothy J.. "Collective memory and planning." *Journal of Planning History* 15, no. 1, (2016), 46–47.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus, 2009.

Tuomi, Timo. *Kaupunkikuvan muutokset: suomalaisten kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. Helsinki: SKS, 2005.

Turner, Victor. "Variations of the theme of liminality." In *Secular Ritual*, editors Assen S. Moore & Barbara G. Myerhoff, 36-51. The Netherlands: Van Corcu, 1977.

Turner, Victor. *The Anthropology of performance*. New York: PAJ Publications, 1986.

Typpö Sulo. "Tampereen tulevaisuuden kysymyksiä." *Tammerkoski* 9, nro. 8 (1947): 224–229.

Wallin, Antti. "Katsantoja kaupungin muutokseen." *Yhdyskuntasuunnittelu* 56, nro. 4, (2018): 11–127.

Wallin Antti. *Eläkeläisten tila: kaupunkitilan ja eläkeläisten sosiaalisen toiminnan tarkastelua*. Tampere: Tampereen yliopisto, 2019.

Yelling, Jim. "The development of residential urban renewal policies in England: planning for modernization in the 1960's." *Planning Perspectives* 14, no. 1 (1999): 1-18.

Åström, Anna-Maria. "Helsinki-muistot etnologisen historian kirjoituksen lähtökohtana." Teoksessa *Muistin kaupunki: tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*, toimittaneet Katri Lento & Pia Olsson, 31–64. Helsinki: SKS, 2013.

Åström, Anna-Maria. "Helsingiläisten muistot, paikat ja kiinnekohteet." Teoksessa *Kaupunkilaisten Helsinki: Helsingin historia vuodesta 1945*, toimittaneet Anna-Maria Åström & Laura Kolbe, 13–447. Helsinki: Helsingin kaupunki, 2016.